

Simboličen začetek krščanskega pogreba skoraj 800 že izkopanih žrtev Hude Jame (na fotografiji) bo sklenjen 27. oktobra z obredom mariborskega nadškofa metropolita Alojzija Cvikla na pokopališču Dobrava pri Mariboru.



# Pot brez vrnitve

IVAN PUČ — foto: PRIMOŽ LAVRE IN BOBO  
ivan.puc@reporter.si

Dobrega četrto stoletja po padcu režima, katerega komunistični revolucionarji so zakrivali množične zločine, smo šele dobro na začetku izpolnjevanja civilizacijske dolžnosti pokopa. To do zdaj ni bilo samoumevno. Začetek prinašanja posmrtnih ostankov žrtev v Hudi Jami je bil zato buren.





Predsednik vladne komisije za reševanje vprašanj prikritih grobišč Jože Dežman v kostnici Hude Jame.

Privrženci propadlega režima bi si seveda želeli, da slovensko podzemlje ostane nedotaknjeno in da pomorjeni ostanejo pod zemljo, predvsem pa da so še naprej drugorazredni in se jim ne vrne dobro ime. Nič manj burno po zgodovinskem prelomu ni bilo tudi na strani zainteresirane javnosti, razprava med različnimi predstavniki civilne družbe, ki še poteka, je pokazala na različna pričakovanja. Odpirajo se številne teme, od primernih krajev pokopa (poleg Teharij se vse pogosteje omenja tudi ljubljansko pokopališče na Žalah), do tega, kako je mogoče, da zločin ostaja brez zločincev, pa o opravičilu države ter priznanju zločinov ter pomenu odpuščanja, priznanja krivde in sprave.

### Obsedno stanje v SD in ZZB

»Borut Pahor pokopava ustaše« lahko beremo na naslovnici zadnjega Nedeljskega dnevnika. Njegovega pisca in urednika je navdihnila protestna izjava ZZB NOV, v kateri obtožujejo podlih dejanj vse, ki iz prekopa žrtev delajo politične spektakle in netijo sovražnosti. »Pokop mrtvih je izvedla civilna organizacija iz Laškega v opuščeni rudniški jašek v Hudi jami. 4. di-

vizija je odšla nato nazaj na Kozjansko čistič z območja zaostale sovražne skupine,« pojasnjujejo, kot da veliko vedo. »Pokop« je bil potemtakem za borce že opravljen, čeprav so ga opravili za enajstimi pregradami. Vprašanje pa je, kaj v ZZB še vedo kot organizacija in njihovi člani.

Hujskaška izjava je potrebovala politično korekcijo. Čez nekaj dni je sledila še izjava, ki so jo borci sprejeli skupaj s stranko Socialnih demokratov. V SD in ZZB je zaradi odmevnega in v javnosti dobro sprejetega simboličnega začetka krščanskega pogreba skoraj 800 že izkopanih žrtev zavladalo obsedno stanje. Predsednik SD Dejan Židan je po srečanju s Titom Turnškom dejal, da je »naša skupna dolžnost preprečiti, da bi se ob pietetnih in pravnih dogodkih dogajale provokacije, čemur smo bili priča v primeru napisa ‚Slava junakom‘ na vencu Nove slovenske zaveze pred Hudo jamo.« Junake lahko torej še naprej slavijo le oni, tako kot so jih pol stoletja po vojni. Pa četudi so bili nekateri izpričano morilci.

Takšna pričakovanja in zahteve SD so v demokraciji smešne – pa vendar izrečene. Pred prihajajočim pokopom žrtev iz Hude Jame v Parku spominov Dobrava

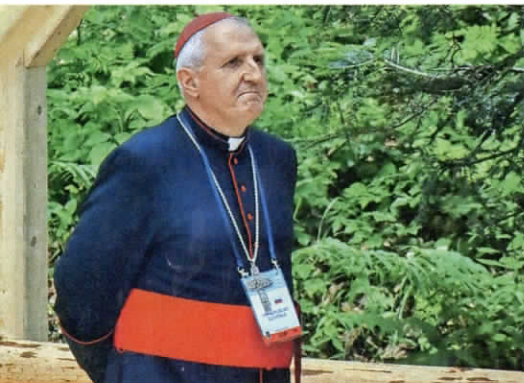
pri Mariboru in vsemi drugimi, ki bodo v prihodnjih letih, v SD odločno poudarjajo, »da naj imajo vsa dejanja v prihodnje v ospredju zgolj človekovo dostojanstvo in pieteto do vojnih ter žrtev nasilja ob koncu vojne, brez izkrivljanja zgodovine«.

### »Rdeči« na naslednjih volitvah računajo na SD

V SD se boje drugačnega pogleda na zgodovino, do katerega že prihaja in se bo z nadaljevanjem dela vladne komisije le še poglobljalo. Stranka je dedinja zveze komunistov oziroma komunistične partije, katere dolgoletni predsednik je bil predsednik republike Borut Pahor, voditelj, ki jo je leta 2008 popeljal do zmage. Še posebno v zadnjem obdobju so se spletle tesne vezi med SD in ZZB: podpredsednika borčevske organizacije sta sedanjí poslanec in nekdanji minister France Križanič ter nekdanja poslanka SD Ljubica Jelušič. Aljaž Verhovnik, ki kot predsednik mladinske komisije pri ZZB zbira t. i. mlade borce za vrednote NOB, je bil podpredsednik Mladega foruma SD. SD pod svoje okrilje vse bolj prevzema tudi močno upokojensko zvezo. Ne manjka tudi drugih znamenj, ki kažejo, da »rdeči« na naslednjih volitvah že računajo na SD.

### Pozicioniranje SMC

SMC se pozicionira drugače, čeprav je njen podpredsednik Milan Brglez po svojem letošnjem udarnem oefarskem govoru postal na moč číslan. »Namesto upora, nacionalne osvoboditve in človečnosti slavijo izdajo, nacionalno podređitev in neupoštovanje človekovega dostojanstva,« je govoril Brglez 26. aprila o svojih ideoloških sovragih. Nič nenavadnega, da ga nekateri mnenjski voditelji (med njimi tudi avtor škandalozne »novice«, da Pahor pokopava ustaše) že vidijo kot tistega, ki bi lahko s trona vrgel za njih preveč spravlivo pozerskega Pahorja. SMC je lani na sugestijo predsednika vlade Mira Cerarja



Nemalo nejevere, začudenja pa tudi nejevolje pri privržencih stranke SDS je povzročil ljubljanski nadškof Stanislav Zore, ki se je odpovedal nastopu na opozicijskem praznovanju dneva državnosti.

## Slovenski škofje in ljubljanski nadškof

V SDS niso v celoti podprli izjave predsednika republike Boruta Pahorja in ljubljanskega nadškofa Stanislava Zoreta s srečanja v začetku septembra, ker so vztrajali, kot so zapisali v izjavi za javnost, da je prava odločitev pokop žrtev Hude Jame v spominskem parku Teharje. Tehnične in prostorske ovire ne morejo biti razlog, »da ne bi upoštevali in izpeljali tako globoke zaveze, kot so jo v soglasno sprejetih sklepih dali škofje«. Hkrati se je stranka zahvalila tudi slovenskim škofom, ki so državne oblasti pozvali, da identificirajo žrtve medvojne in povojne nasilja in omogočijo njihov pokop v družinske grobove.

Naj spomnimo, da je nemalo nejevere, začudenja pa tudi nejevolje pri privržencih stranke SDS povzročil ljubljanski nadškof Stanislav Zore, ki se je odpovedal nastopu na opozicijskem praznovanju dneva državnosti. Čeprav nadškof ni pojasnil svoje odpovedi, je bilo ugibanje odveč: na Kongresnem trgu sta iz takšnih ali drugačnih razlogov umanjala govornika Ivan Oman in Lojze Peterle, ostal je le še Janez Janša, to pa ni bilo v skladu s prvotno, recimo vsepomladniško, zasnovano praznovanja.

Prenos posmrtnih ostankov pomorjenih je ne glede na negotovanje dela škofov in





Vodstvo borcev na sedeže SD. Ne manjka tudi drugih znamenj, da »rdeči« računajo na SD.

pritegnila izzivu Nove Slovenije in omogočila sprejem zakona o prikritih vojnih grobiščih in pokopu žrtev, SDS pa se je pri glasovanju vzdržala.

### Šele na začetku

Odslej gre proces po poti, ki jo je trasirala vladna komisija. Četrto stoletja po padcu režima, ki je zakrivil množične zločine, smo šele dobro na začetku izpolnjevanja civilizacijske dolžnosti pokopa in sprave.

Naslovnica Nedeljskega dnevnika »razkriva«, da predsednik države pokopava ustaše.

»Nedeljc« sicer navija za Milana Brgleza kot kandidata za predsednika države, ki bi prihodnje leto spodnesel Boruta Pahorja.



duhovnikov potekal tako, kot so se dogovorili vladna komisija, predsednik države in nadškof Zore. Nadškof je, kot je zapisano v sporočilu za javnost po srečanju, sprejel na znanje razloge, zaradi katerih pokop žrtev na Teharjah ni mogoč, in zagotovil cerkveni pogreb. Peter Sušnik, predsednik Nove slovenske zaveze, je večkrat izrecno poudaril pozitivno vlogo predsednika države Boruta Pahorja. »Strahota in sramota je, da Teharje še niso urejene. Toda če stroka pravi, da niso primeren kraj za pokop žrtev, potem je treba to mnenje upoštevati. Če ima kdo drugačne dokaze, naj jih predstavi.«

ZZB in nekatere stranke (poleg SD seveda tudi Združena levica) bodo ta proces, ki bi lahko pripeljal k vzpostavitvi normalnih odnosov med sprtimi stranmi, aktivno bojkotirale.

Slaba volja in kritike pa, kot rečeno, prihajajo tudi z druge strani; tudi na račun neučinkovitosti komisije, njenega vsiljevanja rešitev, pomanjkanja dialoga z drugimi združenji civilne družbe. Tako Franc Zabukovšek v imenu Civilne pobude Teharje-Bukovžlak muzej genocida in katarze meni, da bi bila pri pokopu na Dobravi pri Mariboru umestna le maša za dušnica in ne pokopni obred.

### Kriminalist Jamnik: »To je laž«

Trditve in namigovanja v javnosti, da zakon o prikritih grobiščih in pokopu žrtev prikritih vojnih grobišč izključuje obvezno obravnavo policije in tožilstva (pogrebne dejavnosti naj bi bile z zakonom izvzete iz splošno veljavnega pravnega reda, vsaj kar zadeva kazenske postopke) kriminalist Pavel Jamnik odločno zavrača. Ima jih za laži. »Pristojnosti po zakonu o kazenskem postopku in pristojnosti po zakonu o prikritih grobiščih in pokopu žrtev so povsem jasne. Očitno je v tem trenut-

## Od konca vojne umorjenih skoraj 15.000 Slovencev

Od konca vojne pa do januarja leta 1946 je bilo v protitankovskih jaških, rudniških jaških, kraških jamah in izkopanih jamah umorjenih skoraj 15.000 Slovencev. Da se je partizansko-komunistična oblast zavedala zločina (danes ga najpogosteje opravičujejo z maščevanjem, ki da je bilo v Evropi »standard«), najbolje kaže to, da so za pomorjenimi skušali na vsak način zabrisati sleherno sled. Predvsem pa so morali izginiti iz kolektivnega spomina. Njihova imena je v javnost vrnila Nova slovenska zaveza s postavitvijo farnih plošč po vsej Sloveniji. Nasprotna stranjo je imela za »kolonizacijo spomina« (kot na to gleda zgodovinar Oto Luthar, direktor ZRC SAZU) oziroma del postsocialističnega zgodovinskega revizionizma.

*ku interesantno širiti takšne laži. Zakona si lahko vsakdo prebere in se prepriča, kaj v njih piše.«*

Jamnik pravi, da vladna komisija letos »komajda zajema sapo«, prej pa so se več let oziroma kar dve desetletji stvari reševale le po polžje. Prepričan je, da v komisiji delajo na visoko strokovni ravni. Slovenske izkušnje s forenzično arheologijo (ta prepleta raziskovanje kaznivih dejanj z arheološko metodo dela) je predstavil lani v mednarodnem zborniku, ki ponuja pregled različnih postopkov forenzične arheologije v številnih državah. »Na kongresu forenzičnih arheologov v Haagu je bila Slovenija predstavljena kot šolski primer odlične prakse, pri nas pa nas prepričujejo, da skrivamo pomorjene ljudi,« je dejal Jamnik. Komisija je takšno raziskovanje pri svojem delu uvedla že pred leti z uveljavitvijo metodoloških smernic kako ravnati na grobišču, da se ohranijo kakršne-



Člana vladne komisije Mitja Ferenc in kriminalisti Pavel Jamnik ter rudar Mehmedalija Alič, ki je vodil dela v Barbarinem rovu.



koli sledi (predmeti), da bi se lahko vzpostavila povezava med predmetom in posamezno osebo. Druge možnosti za identifikacije velikokrat ni, pravi Jamnik, ki je pri množičnih grobiščih zadržan glede možnosti, ki bi jih dajala identifikacija DNK.

### Smo pred zakonom vsi enaki?

Potem ko smo govorili z Jamnikom, so v petek poslanci SDS vložili novelo zakona o prikritih vojnih grobiščih in pokopu žrtev, ker so prepričani, da pri aktualnih izkopih posmrtnih ostankov na moriščih ti ne pomenijo dejstva, na podlagi katerega bi se začel kazenski postopek ugotavljanja storilcev in vzroka smrti žrtev. Menijo, da zakon komisiji omogoča diskreicijsko pravico, ali se kazenski postopek, kljub jasnim najdbam posmrtnih ostankov žrtev, sploh začne ali ne. Poslanci SDS zatrjujejo, da pri izkopavanjih oziroma postopkih potrjevanja morišč niso prisotni organi odkrivanja in pregona ter preiskovalni sodnik, s čimer se ti postopki ne izvajajo v skladu z zakonom, ki ureja kazenski postopek. Zakon tako množične in sistematične vojne zločine izvzema iz sistema kazenskega prava in jih prepušča diskreicijski odločitvi vladne komisije.

Kriminalist Jamnik je bil v komentarju novele kratek, ponovil je, da pri izkopu posmrtnih ostankov svoje delo opravi najprej policija z upoštevanjem zakona o kazenskem postopku, potem pa komisija ravna po zakonu o pokopu žrtev. »Če ocenjujejo, da je treba to dvakrat napisati, pa naj naj bo tako.« V SDS menijo, da »gre za izrazito negacijo pravne države in kršitev načela, da smo pred zakonom vsi enaki in da velja pravo (kazensko pravo) za vse enako.« Jamnik je ob teh navedbah dejal le, da presegajo njegove strokovne pristojnosti. Politično motiviranih stališč ne more komentirati.



Celjski škof Stanislav Lipovšek je pri kapelici ob vhodu v rov sv. Barbare opravil prvi del pogreba žrtev iz množičnega morišča in grobišča v Hudi Jami.

## Vsega bremena ne more nositi Pahor

Simboličen začetek krščanskega pogreba skoraj 800 že izkopanih žrtev bo sklenjen v četrtek, 27. oktobra, z obredom mariborskega nadškofa metropolita Alojzija Cvikla na pokopališču Dobrava pri Mariboru ob navzočnosti predstavnikov civilne družbe in države. Slovesnosti naj bi se poleg predsednika republike Boruta Pahorja udeležila tudi predsednik vlade Miro Cerar ministrica za delo Anja Kopač Mrak.

Komaj začeti proces pokopavanja se ne bi smel ustaviti. Kako bi ga tudi ustavili? Gotovo se ne bo vse končalo s koncem tega ali naslednjega mandata predsednika države Pahorja. Grobišč in morišč po Sloveniji je preveliko. Predvsem pa vsa bremena niso na Pahorju. Kot da bi on lahko storil to (denimo obsodil prejšnji režim), česar niso doslej storile vlade in različne sestave državnega zbora.

### Janša: skrbno pripravljen in nadzorovan scenarij

V daljši izjavi, objavljeni avgusta, je Dežman zapisal, da zakon o prikritih grobiščih in pokopu žrtev iz leta 2015 »delujek«. Isti izraz je uporabila tudi predlagateljica zakona Ljudmila Novak. V SDS so nasprotno prepričani, da zakon ne deluje. V zadnjem intervjuju za *Demokracijo* je predsednik SDS Janez Janša dejal, da je ta zakon dejansko režimu olajšal nadaljnje sprenevedanje, otežil identifikacijo žrtev in njihovih morilcev. »Gre za skrbno pripravljen in nadzorovan scenarij, v katerem sodeluje celoten ešalon tranzicijske levece oziroma druge generacije potomcev nekdanjih organizatorjev in izvajalcev genocida.«

Tisti del javnosti, ki je več let z odobravanjem gledal na delo komisije, je lahko najmanj presenečen ob teh besedah prvaka SDS. Spomnimo se protestiranja člana komisije in zgodovinarja Mitja Ferenc (denimo marca 2015, ob šesti obletni vstopa v rov sv. Barbare), ker se je očitno tudi ta »vlada odločila ostalih dva tisoč žrtev Hude jame pustiti v jašku za neko drugo generacijo«. Ker je bila Huda Jama prehuda, so jo zaprli, tudi sicer se je ustavilo vsakršno evidentiranje, prekopavanje, sondiranje, urejevanje grobišč. Ferenc je politiko še obtožil držanja fige v žepu in onemogočanja civilizacijskega ravnanja z mrtvimi.

### Hribarjeva namesto Dežmana?

Nenazadnje, kot je ugotovil kolega Bogomir Štefanič v *Družini*, je bil prelom pri delu vlade komisije (vodila jo je tudi Spomenka Hribar) mogoč šele, ko je Janševa vlada leta 2005 omogočila, da so vanjo prišli ljudje z drugačno miselnostjo. Komisija je takrat pretrgala s spravno tradicijo Hribarjeve, ampak se je, kot je poudarjal predsednik komisije Jože Dežman, odločila za državotvorno tradicijo Jožeta Pučnika. Štefanič je bralcem v razmislek priporočal naslednje hipotetično vprašanje: »Ali si predstavljate, kaj bi bilo, če bi komisijo za grobišča še vedno usmerjala Spomenka Hribar, ne pa dr. Jože Dežman? Iskreno si odgovorite tudi na vprašanje: Ali menite, da bi se lahko jezili na predsednika komisije zato, ker morda (in to upravičeno) niste zadovoljni s krajem pokopa žrtev, potem ko so te le fizično stopile med nas in nas iz oči v oči povabile v dialog s preteklostjo, ali pa bi se jezili, ker ne bi bilo mogoče nikogar pokopati, saj ne bi bil nihče odkopan, ampak bi se lahko le prestopali pred kakšnim velikim spomenikom, ki bi glasno sporočal: preteklost pustimo (dobe sedno) zakopano?«

Če nam niso ljube teorije zarote, gre pri naklepnem scenariju ešalona tranzicijske levece za še eno od faz poglobljanja razhoda med SDS in NSI. Zgodba bo podobna že videni z (domnevnim) zaprtjem arhivskega gradiva. ■



Janez Janša je v intervjuju za *Demokracijo* izjavil, da je zakon o prikritih grobiščih in pokopu žrtev režimu olajšal nadaljnje sprenevedanje, otežil identifikacijo žrtev in njihovih morilcev.